

2 Απριλίου 2009

Ο Μεγάλος Κανόνας· γιατί ονομάζεται έτσι, ποιος τον έγραψε, πότε ψάλλεται και ποιο το περιεχόμενό του;

[Ορθοδοξία και Ορθοπραξία](#) / [Ορθόδοξη πίστη](#) / [Συναξαριακές Μορφές](#)

Η Πέμπτη εβδομάδα των Νηστειών είναι το λειτουργικό αποκορύφωμα της Τεσσαρακοστής. Οι ακολουθίες είναι μακρότερες και εκλεκτότερες. Στη συνήθη ακολουθία των λοιπών εβδομάδων θα προστεθούν δυο νέες μεγάλες ακολουθίες· Την Πέμπτη ο Μεγάλος Κανόνας και το Σάββατο ο Ακάθιστος Ύμνος. Κανονικά το αποκορύφωμα αυτό θα έπρεπε να αναζητηθεί στην επόμενη, στην Έκτη εβδομάδα των Νηστειών, που είναι και η τελευταία της περιόδου αυτής. Αλλά όλα στη λατρεία μας έχουν τακτοποιηθεί από τους πατέρες με πολλή μελέτη και περίσκεψη. Με «διάκριση» κατά την εκκλησιαστική έκφραση. Μετά από την τελευταία εβδομάδα ακολουθεί η Μ. Εβδομάδα, με πυκνές και μακρές ακολουθίες, ανάλογες προς τα μεγάλα εορτολογικά θέματα. Μεταξύ αυτής και του αποκορυφώματος της Τεσσαρακοστής έπρεπε να μεσολαβήσει μια περίοδος σχετικής αναπαύσεως, μια μικρή ανάπαυλα. Το τόσο λοιπόν ανθρώπινα αναγκαίο μεσοδιάστημα είναι η τελευταία εβδομάδα και την έξαρση του τέλους βαστάζει η πρότελευταία.

Πότε ψάλλεται ο Μεγάλος Κανόνας;

Ο Μ. Κανόνας ψάλλεται τμηματικά στα απόδειπνα των τεσσάρων πρώτων ημερών της Α΄ Εβδομάδας των Νηστειών και ολόκληρος στην ακολουθία του Όρθρου της Πέμπτης της Ε΄ εβδομάδας. Στις ενορίες συνήθως ψάλλεται ανεξάρτητα από τον όρθρο, σαν μικρή αγρυπνία, το βράδυ της Τετάρτης μαζί με την ακολουθία του αποδείπνου. Έτσι διευκολύνονται περισσότερο οι χριστιανοί στην παρακολούθησή του. Μπορεί να τον βρει κανείς μέσα στο λειτουργικό βιβλίο που περιέχει τις ακολουθίες της Τεσσαρακοστής, το Τριώδιο, καθώς και σε μικρά αυτοτελή φυλλάδια. Η παρακολούθηση του Κανόνα αυτού κατά την ώρα της ψαλμωδίας του είναι αρκετά δύσκολη, γιατί τα νοήματα είναι πυκνά και ο ρυθμός της ψαλμωδίας γρήγορος. Για τους λόγους αυτούς τα εγκόλπια αυτά είναι ιδιαίτερα απαραίτητα για όσους θέλουν να γνωρίσουν καλύτερα τον ύμνο αυτό. Τα παρακάτω ας αποτελέσουν μια σύντομη εισαγωγή και βοήθεια για την κατανόησή του και μια παρακίνηση για την παρακολούθηση της ψαλμωδίας του εκλεκτού αυτού λειτουργικού κειμένου.

Ποιός ο ποιητής - δημιουργός του Μεγάλου Κανόνα;

Τον Μ. Κανόνα συνέθεσε ο άγιος Ανδρέας ο Ιεροσολυμίτης. Γεννήθηκε στη Δαμασκό το 660 μ. Χ. από ευσεβείς γονείς. Σε ηλικία δεκαπέντε ετών η αγάπη του τον φέρνει στα Ιεροσόλυμα όπου οι γονείς του τον αφιερώνουν στον Ναό της Αναστάσεως. Στα Ιεροσόλυμα απέκτησε μεγάλη παιδεία, την «θύραθεν» και τη θεολογική. Αν και το έργο του έγινε στην Κωνσταντινούπολη και την Κρήτη φέρει τον τίτλο του «Ιεροσολυμίτη» επειδή πέρασε από την αγία πόλη. Μοναχός της Μονής του Αγίου Σάββα στα Ιεροσόλυμα έγινε γραμματέας του Πατριάρχη Θεόδωρου. Το 685 ήλθε στην Κωνσταντινούπολη για εκκλησιαστική αποστολή. Εκεί παρέμεινε για είκοσι χρόνια και ανέλαβε διάφορες εκκλησιαστικές θέσεις και τέλος γύρω στο 711 ή 712 εκλέγεται αρχιεπίσκοπος Κρήτης.

Στη Κρήτη συμμετέχει στις ταλαιπωρίες του ποιμνίου του που οφείλονταν στις Αραβικές επιδρομές. Εμψυχώνει το λαό στις θλίψεις και προσεύχεται για τη σωτηρία του. Με τις προσευχές του σταματά τη μεγάλη ανομβρία και σταματά τη μάστιγα της πείνας. Ιδρύει μεγάλο «Ξενώνα» στον οποίο περιθάλλονται οι γέροντες και οι άρρωστοι, φιλοξενούνται οι ξένοι και οι φτωχοί διακονώντας ο ίδιος. «Με τα χέρια του υπηρετούσε τους ασθενείς και τους έπλενε τα πόδια και το κεφάλι, καθάριζε τις πληγές τους και τα τραύματα τους. Σ' αυτό το σημείο τον οδηγούσε η αγάπη του προς τον Θεό και τον πλησίον» σημειώνει ο βιογράφος του.

Ο άγιος Ανδρέας ο Κρήτης είχε μεγάλη ευλάβεια και ιδιαίτερη αγάπη του προς την Παναγία. Αφιέρωσε πλήθος ύμνων και εγκωμιαστικών λόγων στις εορτές της.

Έκτισε δε μεγαλοπρεπή ναό προς τιμήν της Θεοτόκου που τον ονόμασε «Βλαχέρνες». Φρόντισε δε για την επισκευή των παλαιών και παραμελημένων ναών τους οποίους «ευπρεπώς κατεκόσμησε».

Πέθανε στις 4 Ιουλίου 740 στην Ερεσό της Λέσβου, είτε επιστρέφοντας στην Κρήτη μετά από ένα ταξίδι στην Κωνσταντινούπολη, είτε και εξόριστος εκεί – ήταν υποστηρικτής των αγίων εικόνων. Στην παραλία της Ερεσού τιμάται μέχρι σήμερα ο τάφος του, μια μεγάλη σαρκοφάγο, που βρίσκεται πίσω από το άγιο βήμα της ερειπωμένης βασιλικής της Αγίας μάρτυρος Αναστασίας, όπου κατά τους βιογράφους του είχε ταφεί. Η καθιέρωση του ως Αγίου έγινε πολύ νωρίς.

Ο Ανδρέας ήταν λόγιος κληρικός, εκκλησιαστικός ρήτορας και υμνογράφος. Η φιλολογική και υμνογραφική του παραγωγή είναι αξιόλογη. Οι λόγοι του είναι κυρίως εγκωμιαστικοί. Σώζονται όμιλίες στις Θεομητορικές και Δεσποτικές εορτές και σε διαφόρους αγίους. Στις ομιλίες του φαίνεται η ρητορική του τέχνη, η άριστη γνώση της αττικής γλώσσας, η βαθιά γνώση της βίβλου, ιδιαίτερα της Π.Δ που ερμηνεύει αλληγορικά. Χαρακτηρίζεται ως ο καλύτερος εκκλησιαστικός ρήτορας της Βυζαντινής εποχής. Τα χαρακτηριστικά των λόγων του είναι η «έντεχνος ρητορική επεξεργασία και τα υψηλά θεολογικά νοήματα».

Το υμνογραφικό του έργο είναι πλουσιότερο των ρητορικών του λόγων. Εφεύρε το είδος των Κανόνων που ψάλλονται μέχρι σήμερα και διακρίνονται για την σαφήνεια και το διδακτικό τους χαρακτήρα. Το σπουδαιότερο όμως υμνογραφικό του έργο είναι ο Μ. Κανόνας. Τον έγραψε, όπως φαίνεται από διάφορες ενδείξεις, περί το τέλος της ζωής του, κατά δε την μαρτυρία ενός συναξαρίου, στην Ερεσό, λίγο πριν πεθάνει. Αν η πληροφορία αυτή είναι αληθινή, ο Μ. Κανόνας είναι το κύκνειο άσμα του υμνογράφου μας.

Για να καταλάβουμε την ποιητική του δομή πρέπει να κάνουμε μια μικρή παρέκβαση. Το έργο αυτό ανήκει στο ποιητικό είδος των κανόνων, που κατά πολλούς έχει την αρχή του σ' αυτόν τον ίδιο τον Ανδρέα. Είναι δε οι κανόνες ένα σύστημα τροπαρίων, που γράφονταν για ένα ορισμένο λειτουργικό σκοπό: να διακοσμήσουν τη ψαλμωδία των 9 ωδών του Ψαλτηρίου, που στιχολογούνταν στον όρθρο. Όλος ο κανόνας ψάλλεται σε ένα ήχο. Κάθε όμως ωδή παρουσιάζει μια μικρή παραλλαγή στη ψαλμωδία κατά τρόπο, που να διατηρείται μεν η μουσική ενότητα στον όλο κανόνα, αφού όλος ψάλλεται στον ίδιο ήχο, αλλά και να σπάει και η μονοτονία με τις παραλλαγές στην ψαλμωδία που παρουσιάζει κάθε μια ωδή.

Γιατί ονομάζεται «Μεγάλος»;

Ο Μ. Κανόνας στην μορφή του έχει μια χαρακτηριστική ιδιορρυθμία. Η ιδιορρυθμία του συνίσταται στο ότι συγκρινόμενος προς τους άλλους ομοίους του κανόνες,

είναι «μέγας». Μέγας στην απόλυτη του έννοια. Μεγαλύτερος δεν μπορούσε να υπάρξει· και τούτο γιατί ο ποιητής θέλησε να συνθέσει όχι τρία ή τέσσερα τροπάρια για την κάθε ωδή, όπως συνήθως έχουν οι άλλοι κανόνες, αλλά πολύ περισσότερα: τόσα, όσα είναι και όλοι οι στίχοι των ωδών, έτσι ώστε στον καθένα στίχο να αντιστοιχεί και να παρεμβάλλεται κατά την ψαλμωδία από ένα τροπάριο. 250 είναι οι στίχοι των ωδών, 250 και τα τροπάρια του Μ. Κανόνα, ενώ οι συνήθης κανόνες έχουν γύρω στα 30. Σήμερα τα τροπάρια του Μ. Κανόνα είναι κατά 30 περίπου περισσότερα από τα αρχικά. Μεταγενέστεροι υμνογράφοι πρόσθεσαν τροπάρια για την οσία Μαρία την Αιγυπτία και για τον ίδιο τον Ανδρέα.

Ποιο είναι το περιεχόμενο του Μεγάλου Κανόνα;

Ο Μεγάλος Κανόνας παρουσιάζει το τραγικό γεγονός της πτώσεως του ανθρωπίνου γένους που κατάστρεψε τη δυνατότητα της κοινωνίας του με τον Θεό.

Στον Μ. Κανόνα ο ποιητής θεωρεί και βιώνει το γεγονός της πτώσεως προσωπικά. Με την καθημερινή αμαρτία του ταυτίζεται με τον πρωτόπλαστο Αδάμ του οποίου γίνεται μιμητής. Η ψυχή του ακολουθεί τη πορεία της Εύας. «Αλίμονο, ταλαίπωρη ψυχή! Γιατί μιμήθηκες την πρώτη Εύα; Κοίταξες πονηρά και πληγώθηκες πικρά». Ο άγιος αναφέρεται στην ύπαρξη που κληρονομήσαμε μετά τη πτώση που συνδέεται με τη φθορά και το θάνατο. Με τους πρωτόπλαστους έχουμε οντολογική αλληλεγγύη. Η συναίσθηση της αμαρτωλότητας και η ομολογία της σφραγίζει ολόκληρο τον Μεγάλο Κανόνα.

Είναι ένα κύκνειο άσμα, ένας θρήνος προθανάτιος, ένας μακρύς θρηνητικός μονόλογος, είναι ο Αδαμιαίος θρήνος. Ο ποιητής βρίσκεται στο τέλος της ζωής του. Αισθάνεται ότι οι ημέρες του είναι πια λίγες, ο βίος του έχει περάσει. Αναλογίζεται τον θάνατο και την κρίση του δίκαιου κριτή, που τον αναμένει. Και έρχεται να κάνει μια αναδρομή, μια ανασκόπηση του πνευματικού του κόσμου. Κάθεται να συζητήσει με τη ψυχή του. Ο απολογισμός όμως δεν είναι ενθαρρυντικός. Ο βαρύς κλοιός της αμαρτίας στον συμπνίγει. Η συνείδηση τον ελέγχει. Και ο ποιητής θρηνεί διαρκώς για την άβυσσο των κακών τους πράξεων. Στον θρήνο αυτό συμπλέκεται η αναδρομή στην Αγία Γραφή. Αυτό κυρίως δίνει την μεγάλη έκταση στο ποίημα. Ο σύνδεσμος όμως του θρήνου με την Γραφή είναι πολύ φυσικός. Σαν άνθρωπος του Θεού ο ποιητής, ανοίγει το βιβλίο του Θεού για να αξιολογήσει τα πεπραγμένα του. Εξετάζει ένα προς ένα τα παραδείγματα του ιερού βιβλίου. Στις οκτώ πρώτες ωδές παίρνει τα παραδείγματα του από τη Παλαιά Διαθήκη. Στη εννάτη ωδή από την Καινή Διαθήκη. Το αποτέλεσμα της συγκρίσεως είναι κάθε φορά τρομερό και αιτία νέων θρήνων. Έχει μιμηθεί όλες τις κακές πράξεις όλων των ηρώων της ιεράς ιστορίας, όχι όμως και τις καλές

πράξεις των αγίων. Δεν του μένει παρά η μετάνοια, η συντριβή και η καταφυγή στο έλεος του Θεού. Και εδώ ανοίγει η αισιόδοξη προοπτική του ποιητή. Βρήκε την πόρτα του παραδείσου, την μετάνοια. Καρπούς μετανοίας δεν έχει να παρουσιάσει· προσφέρει όμως στον Θεό τη συντετριμμένη του καρδιά και την πνευματική του φτώχεια. Τα βιβλικά παραδείγματα του Δαβίδ, του προφήτη Ιερεμία, των βασιλέων Μανασσή και Εζεκία από την Π. Δ και του Πέτρου, της Μάρθας και της Μαρίας, της Χαναanaίας, του τελώνη, της πόρνης και του ληστή τον ενθαρρύνουν. Πολλές φορές επανέρχεται χρησιμοποιώντας το παράδειγμα της μετάνοιας της πόρνης και παρακαλεί τον Κύριο να δεχθεί τα δικά του δάκρυα όπως δέχθηκε και τα δικά της και να του συγχωρήσει τις αμαρτίες του. Ο κριτής θα ευσπλαχνισθεί και αυτόν, που αμάρτησε πιο πολύ από όλους τους ανθρώπους. Ψάλλεται σε ήχο πλ. του β΄. Είναι ήχος γλυκός, κατανυκτικός και εκφραστής του πένθους και της συντριβής.

Μέσα στο πλαίσιο της κατανυκτικής περιόδου της Μ. Τεσσαρακοστής ο γεμάτος κατάνυξη Μ.Κανόνας προσφέρει ένα συγκλονιστικό βίωμα. Μπαίνει στο στόμα του πιστού σαν φωνή, σαν εγερτήριο, σαν αφυπνιστικός σεισμός. Σαν αποστροφή στην κοιμωμένη και ραθυμούσα ψυχή του. Τούτο ανακαιφαλαιώνει το θαυμαστό προοίμιο του Ρωμανού του Μελωδού που συμπάλλεται με τον Μεγάλο Κανόνα:

«Ψυχή μου, Ψυχή μου,

ανάστα τι καθεύδεις;

Το τέλος εγγίζει και μέλλεις θορυβείσθαι·

ανάνηψον ουν,

ίνα φείσηται σου Χριστός ο Θεός,

ο πανταχού παρών

και τα πάντα πληρών».

«Ψυχή μου! Ψυχή μου!

Σήκω επάνω! Γιατί κοιμάσαι;

Φτάνει το τέλος της ζωής σου

Και σε αναμένει ταραχή!

Ξύπνα λοιπόν! Για να σε λυπηθεί ο Χριστός ο Θεός.

Κείνος που βρίσκεται παντού

και τα πάντα γεμίζει με την παρουσία του.

Πηγή: από τα βιβλία:

1. *Ι. Μ. Φουντούλη, Λογική Λατρεία, Θεσ/κη, 1971 και*
2. *Μητρ. Νέας Σμύρνης Συμεών, Αδαμιαίος Θρήνος, Ο Μέγας Κανών Ανδρέου του Κρήτης, Εκδ. Αποστ. Διακονίας - Εισαγωγή - Κείμενο - Μετάφραση - Σχόλια).*

Επεξεργασία: Α. Χ.